

PROLOOG

2003

Tijdens de uitvaartplechtigheid zit ik tussen mijn moeder en mijn broer Kees. Om beurten hebben Kees en ik achter de kathedr gestaan, een papier tevoorschijn gehaald en een toespraakje gehouden met persoonlijke herinneringen aan onze vader, die overleed op de dag dat hij 89 jaar werd.

Nadat mijn broer is uitgesproken, hoor ik links van mij iemand aankomen. Ik kijk opzij en daar verschijnt onverwacht een onaangekondigde spreker. Het is een oudere, kalende man die zich naast de kathedr opstelt, er enigszins tegenaan leunt en een moment de zaal inkijkt. Daarna richt hij zijn blik op mijn moeder, die hem toeknikt. Vervolgens wendt hij zich tot de kist en spreekt vrijuit, zonder papier, met een voor zijn leeftijd welluidende stem.

‘Dat is Nico,’ fluistert mijn moeder. ‘Heel mooi dat hij er is.’

Nico spreekt alsof mijn vader nog tot de levenden behoort, maar hij betreft ook mijn moeder in zijn betoog.

‘Beste Henk, ik sta hier om je te bedanken voor alles wat je in de oorlogsjaren hebt gedaan. Speciaal wat je als arts voor de ondergedoken Joodse kinderen deed.’

Hij richt zijn blik weer naar mijn moeder, die hem met

een innemende gelaatsuitdrukking aankijkt. Ik merk dat deze toespraak voor haar verreweg het belangrijkste is dat er bij deze uitvaart wordt gezegd. Maar mijn vader had toch alleen gedaan wat elke arts volgens de afgelegde eed zou moeten doen: zieke mensen naar eer en geweten zo goed mogelijk behandelen, ongeacht wie ze waren? Moest hij daarvoor dan nog zo uitdrukkelijk worden bedankt door deze Joodse verzetsman, Max Nico Leons?

In de jaren na mijn vaders overlijden vraag ik mijn moeder regelmatig hoe het met haar gaat. Soms vertelt ze, en kennelijk is dat belangrijk voor haar: ‘Nico heeft me opgebeld.’

Het is mij bekend dat mijn vader in de oorlogsjaren het een en ander, waaronder bedreigende situaties, heeft meegemaakt. Over zijn belevenissen tijdens die oorlogsjaren en over zijn eerste jaren als huisarts heeft hij zijn herinneringen op schrift gezet in de vorm van getypte velletjes, bedoeld om te gebruiken bij spreekbeurten voor de Rotaryclub. Zonder dat hij daar bewust voor koos, werd hij door de omstandigheden meegezogen in de gebeurtenissen tijdens de bezettingsjaren. In die getypte velletjes vond ik niet alleen de herinneringen van mijn vader, maar ook het antwoord op de vraag waarom Nico daar die dag had gestaan.

DIRKSHORN

1940

Het is een lange treinreis vanuit Groningen, helemaal rond het IJsselmeer via Amsterdam en daarna weer richting het noorden, naar Alkmaar. Bijna een rondje IJsselmeer, dat enkele jaren eerder nog Zuiderzee heette. Dirkshorn was de eindbestemming, een plaats waar hij nooit van had gehoord en hij moest het opzoeken in een Bosatlas. Nog maar vijf dagen geleden legde hij in jacquet de plechtige eed af bij het afstuderen als arts, met achter zich zijn ouders, zijn jongere broer die ook geneeskunde studeerde en zijn verloofde.

Zijn vader was gepensioneerd en werkzaam geweest aan het kantoor van de gemeentelijke gasfabriek. Hij noteerde de meterstanden bij de mensen thuis. Zijn moeder was een voormalige dienstbode. Beiden moeten trots zijn geweest dat het gelukt was: hun oudste zoon was dokter geworden!

Toen hij zich omdraaide na de eedaflegging, zag hij heel kort de emotie in het gelaat van zijn overigens nuchtere Groningse moeder.

Zij had hem in september 1932, een bedrag van 310 gulden gegeven om in het postkantoor te storten op het giro-nummer van de universiteit, zodat hij zich kon inschrijven als student in de medicijnen. ‘Goed oppassen’, gaf ze hem

nog ten overvloede mee. Daarnaast moest hij ook nog een microscoop kopen voor 196 gulden. Al met al was dat te samen ongeveer een tiende deel van het jaarinkomen van zijn vader.

Hij studeerde vlot, bleef thuis wonen en na drie jaar was hij medisch kandidaat, na vijf jaar medisch doctorandus, en nu, na ruim zeven jaar in maart 1940 was hij arts en bevoegd om de genees-, heel- en verloskunde uit te oefenen.

Vanwege de dreigende oorlogsomstandigheden waren veel artsen gemobiliseerd, zo ook de jonge huisarts Goethart uit Dirkshorn. Hijzelf was brildragend, dus niet dienstplichtig, en niet dienstplichtige artsen die nog geen praktijk hadden, zoals mijn vader, waren verplicht direct te gaan waarnemen in praktijken waarvan de arts was opgeroepen in verband met de mobilisatie. Ook medisch studenten werden opgeroepen en op college zag je ze in militair tenue.

Zo kreeg hij direct na zijn afstuderen een telegram van de Hoofdingspectie voor de Volksgezondheid om zich te wenden tot de huisartsenpraktijk van Dirkshorn. Tijdens zijn coschappen had hij kennis genomen van de inval van de Duitsers in Polen. Hier in Nederland heerste de angstige hoop dat evenals in 1914, Nederland met een neutraliteitspolitiek wel buiten schot zou blijven, en tot nu toe leek het daar ook op.

In Alkmaar stapte hij uit de trein, hier zou hij worden opgehaald. Hij, een rijzige en statige jongeman, keek even om zich heen, pakte zijn koffer en liep het perron over, gaf zijn treinkaartje af, keek nogmaals vorsend naar de mensen bij de uitgang en hoorde iemand vragen: ‘Dokter Brouwer?’

Ja dat was hij, en hij wendde zich tot de persoon die zijn

naam noemde. Het bleek de jongere broer te zijn van de opgeroepen huisarts Goethart. Ze maakten kennis en hij hoorde dat deze jongere broer gedurende de waarneemperiode als chauffeur zou fungeren, dag en nacht. Zelf had hij nog geen rijbewijs.

De chauffeur reed hem naar Dirkshorn. In het doktershuis maakte hij kennis met de moeder, die kortgeleden weduwe was geworden van de voormalige oude huisarts Goethart. De praktijk was overgenomen door haar oudste zoon die kort daarna in verband met de dreigende oorlog opgeroepen was voor militaire dienst.

Ze bekeek de waarnemer aandachtig en zag een ernstig kijkende jongeman, met dun blond haar op het hoge voorhoofd en een montuurloze bril op zijn neus, hetgeen hem een intellectueel voorkomen gaf. Mevrouw leek tevreden over deze qua uiterlijke verschijning vast wel een kundige dokter, en ze vertelde hem dat de praktijk ruim vierduizend zielen telde, apotheekhoudend was, en dat zij de apotheek runde.

Het honorarium was tien gulden per dag met kost en inwoning. Ze informeerde nog naar zijn thuissituatie, zijn eventuele werkervaring en of hij een partner had, misschien getrouwd was. Rustig vertelde hij haar over zijn status: nee geen enkele werkervaring en ook nog niet getrouwd. Wel had hij al vanaf de middelbare school een vriendin, met wie hij dit jaar in het huwelijk hoopte te treden.

Ze leidde hem rond in de praktijkruimte van het huis. Hij zag de apotheek waar hij zich geen zorgen over behoefde te maken, want dat was haar domein. Hij zag de nog lege wachtkamer en de spreekkamer met imponerend bureau.

Hij hoorde van alles over deze praktijk, wat hem zeker zal hebben overdonderd. Voor het eerst in zijn leven had hij te maken met de huisartsengeneeskunde. Terwijl de oude mevrouw vertelde over de manier van werken door wijlen haar man en haar zoon, keek hij enigszins verdwaasd rond. Ze vertelde over het plotselinge overlijden van haar man, en de zoon die op dat moment ongeveer klaar was met zijn medische studie, over de schok toen de mobilisatie werd uitgeroepen en de praktijk weer zonder arts kwam te zitten ondanks haar protest bij de hoofdinspectie. Maar dat ze blij was nu deze jonge dokter uit Groningen hier kwam waarnemen. Voor mijn vader was inmiddels wel duidelijk dat deze oude mevrouw voor het niet medische deel van grote steun kon zijn. Aan het einde van de dag ging ze hem voor naar zijn slaapvertrek en liet hem verder met rust.

Hij ging op het bed zitten en dacht na over wat hem de volgende dag zou brengen. De eerste werkdag in zijn leven, een vuurdoop in deze grote apotheekhoudende huisartsenpraktijk.

Zoals iemand voor een examen snel alles nog even nakijkt, zo bladerde hij in zijn kleine notitieboekje met allerlei soorten kwalen en bijbehorende therapieën. Voor een heel groot deel had zijn verloofde voor hem in klein maar duidelijk handschrift, dit boekje volgeschreven. Ze was onderwijzeres, maar in die tijd telefoniste in het Academisch Ziekenhuis te Groningen. Misschien had ze dit allemaal opgeschreven met het idee om als toekomstige doktersvrouw in een huisartsenpraktijk iets meer te weten over het medische vak. Het keurige maar kleine handschrift toonde ook een grote liefde voor haar aanstaande echtgenoot. Het

boekje bevat veelal middelen voor symptoombestrijding. Ook mijn vader vond, terugkijkend op zijn loopbaan *dat de medicamenten die we tot onze beschikking hadden niet veel voorstelden: pijnstillers in verschillende vormen, hoest- en broomdrankjes werden veel voorgeschreven, naast enkele standaard zalven. Antibiotica waren er nog niet en we waren al gelukkig dat we sulfapreparaten hadden, waarmee infecties konden worden bestreden. Bijna alle medicatie van vroeger is verdwenen, behalve aspirine.*

Op het laatste moment had hij ook nog het blauwe boekje in de koffer gedaan, dat hem bij het artsexamen in de handen was gedrukt, over medische ethiek en de gedragsregels voor artsen.

De volgende dag, na de spreekkamer nog eens goed te hebben bekeken, liep hij in witte jas naar de wachtkamer, zei hij met hese stem: ‘de eerste patiënt kan binnenkomen,’ en had zijn medische loopbaan een aanvang genomen.

Tijdens zijn coschappen had hij alleen klinische patiënten gezien, want een huisartsenstage bestond in die tijd nog niet. Nu hoorde hij een scala van nieuwe klachten en pijnsoorten, waarvoor hij bepaald niet altijd direct een passende verklaring kon geven. Over de eerste schreden in de huisartsengeneeskunde schreef mijn vader: *hoe wij, de patiënten en ik, de eerste weken zijn doorgekomen weet ik niet, maar er zal wel veel geschutterd zijn. Gelukkig waren er allerlei mensen die mij van advies konden dienen: een collega uit Schagen, de wijkverpleegster en... de moeder.*

Maar het ging goed; de moeder had haar oor te luisteren gelegd bij opmerkingen van de patiënten en toonde zich tevreden.

Bijna elke nacht moest hij zijn bed uit. De jongere broer van de afwezige arts, zijn chauffeur, klopte op de deur met de mededeling: ‘dokter, er is een patiënt.’

In zijn notities schrijft hij: *Met vallen en opstaan kwam ik de eerste weken door, geleidelijk begon ik aan het doktersleven te wennen en kon ik mij ook meer zelfstandig opstellen.*

Hij was er nog maar enkele weken aan het waarnemen toen er op een ochtend een telegram naast zijn bord lag. De oude mevrouw keek hem vragend aan, en hij wist het wel, het was 3 april, zijn verjaardag.

‘Felicaties van mijn verloofde en haar ouders,’ sprak hij haar toe. Hij was 26 jaar geworden.

Zijn verloofde kwam wel eens op bezoek tijdens een week-einde. De mevrouw had een slaappleeds voor haar geregeld. Eerst bij de wijkverpleegkundige, maar later mocht ze ook in het doktershuis logeren. Uiteraard niet op de slaapkamer van de dokter zelf, ze waren immers nog niet getrouwd.

De oorlog brak op tien mei uit; daar in Noord Holland alleen bemerkt door brommend luchtverkeer. Geen krijshandelingen in de buurt, wel aan het begin van de Afsluitdijk bij Kornwerderzand, waar de vijand werd tegengehouden. Maar na het bombardement op Rotterdam was het voorbij. Voor de dokter ging het huisartsenwerk gewoon door, en hier in Dirkshorn had hij een prima leerschool voor later. Ook kon hij in veel situaties de mensen geruststellen met de opmerking dat de kwaal vanzelf over zou gaan. En net toen hij het gevoel had het huisartsenwerk onder controle te hebben, zat het waarneemwerk er op, toen de jonge dokter Goethart uit krijshgevangenschap terugkeerde en hij naar ander werk moest omzien, het liefst naar een eigen praktijk.